

**ЖИТОМИРСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ІВАНА ФРАНКА**

Л. С. Шевцова

УКРАЇНСЬКА МОВА

Дидактичні матеріали для абітурієнтів

**ЖИТОМИРСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ІВАНА ФРАНКА**

Л. С. Шевцова

УКРАЇНСЬКА МОВА

Дидактичні матеріали для абітурієнтів

2006

ББК 81.2 У
УДК 811.161.2(075)
Ш 37

Друкується за рішенням вченої ради Житомирського державного університету імені Івана Франка (протокол № 8 від 24 лютого 2006 р.)

Рецензенти:

Шелехова Г.Т. – старший науковий співробітник, зав. лабораторії навчання української мови і літератури Інституту педагогіки АПН України, кандидат педагогічних наук;

Кучерук О.А. - кандидат педагогічних наук, доцент кафедри дидактичної лінгвістики та літературознавства Житомирського державного університету ім. І. Франка;

Колесник К.І. – методист лабораторії української мови та літератури кафедри гуманітарних навчальних предметів Житомирського обласного інституту післядипломної педагогічної освіти.

Шевцова Л. С. Українська мова: Дидактичні матеріали для абітурієнтів – Житомир, 2006. – 69 с.

Зміст збірника вправ “Українська мова” відповідає програмі з рідної мови загальноосвітньої середньої школи і програмі для вступників до вищих навчальних закладів. У збірнику враховано специфіку письмового іспиту з української мови (диктант, тестування) на нефілологічні і філологічні спеціальності. Книга містить тренувальні вправи для закріплення вивченого матеріалу, зразки фонетичного, морфемного, словотвірного, морфологічного та синтаксичного розборів.

Розраховано для старшокласників, випускників загальноосвітніх шкіл, гімназій, усіх, хто готується до складання іспиту з української мови до вищих навчальних закладів.

ББК 81.2 У
УДК 811.161.2 (075)
Ш 37

Зміст

Передмова.....	4
Фонетика. Орфоепія. Орфографія.....	5
Будова слова. Словотвір.....	9
Лексика. Фразеологія.....	13
Морфологія. Іменник.....	19
Прикметник.....	23
Дієслово.....	27
Дієприкметник.....	32
Дієприслівник.....	35
Прислівник.....	38
Займенник.....	40
Числівник.....	43
Прийменник. Сполучник.....	45
Частка. Вигук.....	49
Синтаксис. Словосполучення.....	52
Просте речення.....	55
Складне речення.....	59
Стилістика.....	65
Рекомендована література.....	68

Передмова

Дидактичні матеріали з української мови для абітурієнтів рекомендовані як частина систематичної і узагальнюючої підготовки до складання іспиту з рідної мови (написання диктанту, тестів). У процесі укладання збірника ставилось за мету не лише повторити набуті знання з мови, а й покращити їх на якісно новому рівні (наприклад, під час виконання ситуативних, творчих завдань).

Рекомендовані для використання дидактичні матеріали подано за основними розділами української мови (фонетика, лексика, фразеологія, морфологія, синтаксис та ін.). З метою урізноманітнення було подано вправи з ключами, вибірккові диктанти, перекази, твори, інші види робіт. Крім того, в кінці кожного розділу вміщено схеми різних видів розборів (фонетичного, морфологічного, синтаксичного тощо).

Передбачено, що пропонований збірник слід використовувати для самостійної, колективної, аудиторної і домашньої роботи. Як навчальний засіб збірник можна застосувати на підготовчих курсах при вищих навчальних закладах, у факультативному курсі з української мови в загальноосвітній школі, у процесі самопідготовки учня або абітурієнта.

Дидактичні матеріали стануть корисними для вчителів-словесників, студентів-філологів, викладачів навчальних закладів.

У процесі підготовки враховано основні вимоги чинної програми з української мови, рекомендації для підготовки до вступу у вищі навчальні заклади.

Фонетика. Орфоепія. Орфографія

Вправа 1. Розставте прізвища в алфавітному порядку і запишіть.

Ільченко, Драсевич, Шпакович, Томенко, Коктенко, Заїка, Вікарчук, Зосимов, Бауман, Гурченко, Зінчук, Хромов, Чавдаров, Красовський.

Ключ. У кожному слові підкресліть третю від початку літеру. З цих букв прочитаєте словосполучення.

Вправа 2. Записані слова розставте за алфавітом і запишіть.

Лист, шоу, мороз, холод, баобаб, село, тісто, віче, безе, лис, калач, гараж, театрал, знизити, організм, марганець, кашне, вечір.

Ключ. З останніх букв записаних слів виїде прислів'я.

Вправа 3. Випишіть у три колонки слова, у яких: 1) звуків і букв порівну, 2) звуків менше, ніж букв, 3) звуків більше, ніж букв.

Розповідь, прислухатися, прислів'я, вальс, ванна, ад'ютант, воля, аерозоль, галерея, дзвоник, незамінний, здібний, під'їзд, заїхати, дзеркало, джміль, джоуль, джем, джемпер, джентльмен.

Вправа 4. Поділіть слова на склади відповідно до правил складоподілу. Визначте відкриті і закриті склади.

Майже, сьогодні, праця, завжди, комп'ютер, присілок, підводний, астроном, місток, світло, вишня, абрикос, червень, серпень, пролісок, обрій, подвір'я, місяць, земля, подорожник, віднайти, приїхати, синтаксис, алое, ім'я.

Вправа 5. Перепишіть слова, після кожного з них укажіть кількість звуків і букв. Усно поясніть розбіжності.

Травень, від'їжджати, задзвонити, плащ, явір, барельєф, айстра, їхати, півонія, буряк, п'єса, сім, дзенькіт, міжгір'я, щільно, осторонь, їжак, сіль, зілля, цілий, літній, надія, м'яч, м'ясний, їхній, ясний.

Вправа 6. Випишіть слова, в яких букви позначають два звуки.

Своя, єднатися, дощ, березень, юрмитися, грати, віддзеркалити, узгір'я, Київ, Італія, джинси, з'явитися, зів'янути, джміль, в'ялити, підживити, відзначити, м'який, уява, п'ятеро, рельєф, майбутній, рів'єра, щавель, міщани.

Вправа 7. Поясніть уживання О, Е після шиплячих та Й.

Вечеряти, чорніти, Чернігів, гайочок, жовтий, шовк, жолудь, пшоно, бджола, бойовий, копійок, шока, грошовий, грушевий, щедрість, рожевий, жевріти, жорно, прожектор, Воробйов, величезний, запорошений, Шевченко, більшості, ріжечок.

Вправа 8. Випишіть у першу колонку слова, в яких можливе чергування У з В, а в другу – без чергування.

Вправа, управа, Уругвай, вранці, урок, в'язень, внесок, вмовити, вчора, увечері, вдача, влада, владнати, урожай, відправити, вчитель, вона, вступити, віддати, відкласти, впасти, в'їхати, вбачати, вкласти, вважати, Україна, Урал, Угорщина, уже.

Вправа 9. Вставте потрібні літери. Поставте розділові знаки.

Ось кінець мосту (і,й) вже з гори видно (у,в)сю луку зелену, (і,й) плескаючий Дніпро синій, (і,й) за Дніпром гори... (М.Вовчок) (В,у) старому лісі картина стала ще краща обидві стіни лісу, по боках дороги, ставали вищі (і,й) густіші.(І.Нечуй-Левицький) Темне небо лежало (і,й) хмара ходила навскісна Та шуміли тополі, До непогоди байдужі А вона, (у,в) білім платті, ішла наче пісня Високими каблучками переступала калюжі. (А.Малишко) Відлунюється (в,у) пришиклі лісі дзвін колісних шин. Ходором ходить з боку на бік віз (і,й) здається що зорі на небі не стоять на одному місці. (Ю.Збанацький)

Вправа 10. Запишіть подані нижче слова у фонетичній транскрипції. Визначте, який звук є спільним для всіх чотирьох слів у кожному ряду.

1. Лісовик, уїдлиий, іхати , пісня.
2. Лякати, мильний, любити, перелік.
3. Розділ, сидіти, ожеледь, дяка.
4. Батько, сіяти, яблуко, кістка.
5. Чашка, пищати, шість, щілина.
6. Серйозний, солов'ї, Йосип, ялинка.

Вправа 11. Запишіть слова *дружний* і *дружній* у фонетичній транскрипції. Назвіть звуки, за допомогою яких ці слова розрізняються у вимові. Поясніть лексичне значення наведених слів і складіть з ними речення.

Вправа 12. Запишіть слова *весна*, *прийти*, *зима*, *Петро*, *веселка*, *гребти*, *видання*, *листочки*, *летіти* у фонетичній транс-

крипції. Які особливості вимови ненаголошених голосних [e] та [и]?

Вправа 13. Перепишіть слова, правильно поставивши наголоси. Поясніть лексичне значення слів.

Аналіз, адреса, аншлаг, альтруїст, акцент, анапест, анафора, анахронізм, апріорі, апостроф, аудиторія, аудієнція, ацетилен, автобіографія, жовтогарячий, жовтозелений, іконостас, бозна-куди, водомагістраль, ґрунтозахисний, жарознижувальний, зовнішньо-політичний, ясновельможний, адрес, антитеза, альянс, кашне.

Вправа 14. Зробіть фонетичний розбір наведених слів.

Походження, в'ялити, вокзал, сніг, передзвін, наздогад, зцілення, книголюб, розповідь, щирість, щітка, весною.

Схема фонетичного розбору

1. Запис слова у фонетичній транскрипції. Наголос (рухомий, побічний).
2. Поділ слова на склади. Назвати відкриті, закриті, наголошені, ненаголошені.
3. Визначення кількості букв і звуків у слові.
4. Характеристика голосних звуків (за місцем творення, за ступенем підняття, за участю губ; наголошені, ненаголошені).
5. Характеристика приголосних звуків (за активним мовним органом: губні, язикові, глотковий; за участю голосу й шуму: сонорні, шумні дзвінки, шумні глухі; за твердістю і м'якістю: тверді, м'які, пом'якшені).

Вправа 15. Уявіть, що ви пішли на екскурсію до осіннього лісу. Опишіть її, використовуючи наведені слова на правопис орфограми „Ненаголошені голосні”. Подумайте, в якому стилі ви описуватимете. Які слова на правопис згаданої орфограми трапилися в тексті?

Вітер, пенюк, мереживо, великий, джерельце, віддзеркалюється, шелестить, листопад, листочки, берізка, щебетати, далечінь, метушня, зелені, червоні, верховіття.

Будова слова. Словотвір

Вправа 16. У поданих словах виділіть основу і закінчення, вкажіть, якої частини мови закінчення; визначте похідні, непохідні, чисті основи.

Добрий, доброта, добросердечність, добропорядний, добряк, придобритися, подобрішати, задобрити, добре, добридень, добродушний, доброзичливість, добресенький; корінь, кореневище, закореніти, корінний, коренеплід, коренерізка, кореневмісний, коренастий, кореневий, укорінятися, укорінення; сад, посадити, посаджений, посадка, садівництво, садочок, садячи, садовище, садозахисний, садово-парковий, садовласник, засадження, засаджуваний.

Вправа 17. У виділених словах визначте основу, обгрунтуйте.

Зробити *по-старому*, *по старому* звичаю, *брати* до уваги, рідні *брати*, зелені *сади*, *сади* скраю, *добре* знати, *добре* діло, гарна *справа*, сісти *справа*, пішли *удвох*, *у двох* рюкзаках, піти *вранці*, подивитися *в ранці*, *три* машини, *три* щіткою, вийти *назустріч*, *на зустріч*

з подругою, вивчити *напам'ять*, скаржитися *на пам'ять*.

Вправа 18. Доведіть, що наведені слова різнокореневі.

Літній, політ, літопис, літера; мазь, мазут, мазати, мазурок, мазурка; моряк, морити; морок, морочити; коза, козак, козир; кутовий, кутя, закутий; життя, жито, нежить; повіддя, повідати; полотно, полоти; вода, водити; гас, гасити.

Вправа 19. Запишіть повністю складноскорочені слова, поясніть їх правопис і спосіб творення.

Райвно, Донбас, загс, ошадкаса, ООН, зарплата, робкор, наросвіта, профспілка, ГЕС, СНД, фінінспектор, США, стінгазета, культпохід, райвійськкомат, санстанція, міськвиконком.

Вправа 20. До поданих слів додайте (якщо можливо) префікси з- (зі-), с-, роз-, пере-, від-, при-, на-, під-.

Казати, гнути, морозити, дати, гнати, котити, їхати, нести, топтати, цілити, класти, берегти, пхати, кувати.

Вправа 21. Вставте пропущені букви Е, Ї, І, И.

Меж. річчя, пр...звисько, пр...йшов, пр...бив, пр...красно, пр...чистий, в...бігти, в...слів, пр...хід, меж...гір'я, пр...брати, пр...рва, пр...звище, пр...слухався, пр...вабити.

Вправа 22. Запишіть слова, враховуючи їх будову, в такому порядку: 1) префікс + корінь + закінчення, 2) корінь + закінчення, 3) корінь + суфікс + закінчення, 4) корінь + суфікс.

Школяр, відв'язу, димок, сонний, вода, довіра, ви-тертий, поле, каміння, м'якість, значок, зірка, боєць, осіння, п'є, подяка, синій, орлиний, столяр, мрія.

Вправа 23. Складіть з кожним словом по два речення, з яких було б видно, що слова *швидка, молоді, майбутнє, вчений, відпочиваючі, командуючий* належать до різних частин мови.

Вправа 24. Випишіть слова, утворені безафіксним спосо-бом та злиттям словосполучення.

День, осінь, біль, світогляд, вивіз, велич, ліворуч, зорепад, відродити, вікування, бажати, біг, два, зеле-ний, слухач, бездарність, краєвид, перехід, витвір, зем-лероб, Правобережжя, переоцінка, придорожній, чай-ник, сімсот, водяний, вечір, дерево, створити, сестрин.

Вправа 25. Спишіть. Укажіть спосіб творення виділених слів, утворіть від них нові слова.

Змалку кохайтесь в освіті, *змалку* розширюйте ум.
(П.Грабовський) Марійка ще раз *переглянула чернетку*,
переписала твір *начисто*. (О.Донченко) Деся *здалеку* чу-тно втомлену пісню. (М.Коцюбинський) А вже березень
бродить соком, усміхається сонце *звисока*. (В.Лучук)
Пахне димом, прілою травою, і *димлять помалу* дима-рі. (О.Гончар) *Потихеньку* шумлять очерети. (О.Вишня)
Лист *прийшов* так *неждано і негадано*, мов грім з ясно-го неба впав. (В.Кучер)

Вправа 26. З'ясуйте, як утворені наведені нижче склад-носкорочені слова.

Міськвно, редколегія, НТР, ГЕС, студрада, літстудія, США, профспілка, власкор, літредактор, лісгосп, ООН, Держбанк, УТ-2, техред, санепідеміологічний, медучилище, міськвиконком, АЕС, Мінюст, будматеріали, спортмайданчик, УНІАН.

Вправа 27. Від поданих слів утворіть за допомогою суфіксів –ськ-, -зьк-, -цьк- прикметники.

Кобеляки, Тбілісі, турист, Овруч, Луцьк, Черкаси, Запоріжжя, Кременчук, латиш, викладач, узбек, якут, Абхазія, Прага, чех, таджик, емігрант, черкес, завод, Устилуг, Волинь, Ірпінь, Ельбрус, Париж, журналіст, студент, ткач, гігант.

Вправа 28. Від поданих іменників утворіть суфіксальним способом прикметники. Які фонетичні зміни при цьому відбуваються?

Чесць, проїзд, доблесьць, контраст, баласт, швидкість, захист, ненависть, випуск, щастя, місто, млість, якість, кількість.

Вправа 29. Визначте, яким способом утворені авторські неологізми в наведених уривках.

Було так багато руху
І самотньо *плакати*в без потреби
З ілюмінованого театру
Окінематографований Шекспір.

М.Семенко

Жайворонить високий крилас,
А кругом – верболозі нетрі.

М.Драй-Хмара

У присмеркові доброї *дібровості*

Пшеничний присмак скошеного дня.
На крутосхилах срібної *дніпровості*
Сідлає вічність чорного коня.

Ліна Костенко

Вправа 30. Побудьте в ролі вчителя. Підготуйте пояснення-виступ про правило написання утворених слів. Утворіть складноскорочені слова від наведених сполучень слів. У якому стилі повинне бути ваше висловлювання?

Знавець краю, життя писати, ясний зір, сам вчить, фізична культура, професійні спілки, національний банк, міністерство освіти, фізичний і математичний, мовний і літературний, велосипедний спорт, авіаційний завод.

Лексика. Фразеологія

Вправа 31. Прочитайте словосполучення; з'ясуйте, які з них вільні, а які стійкі. Випишіть стійкі словосполучення, визначте їхнє значення, складіть п'ять-шість речень з ними.

Зарубати на носі, водити за ніс, витерти ніс, поставити на ноги, підняти ноги, замітати сліди, замітати подвір'я, тримати камінь за пазухою, міцно тримати, залити водою, заливатися слізьми, порушити справу, закінчити справу, виконати роботу, приступити до роботи, вішати ярлик, вішати на гачок, заморити черв'яка, товкти воду в ступі, носити воду, розумна голова, без царя в голові, повісити ніс, задерти ніс.

Вправа 32. З'ясуйте значення прикметників *теплий, рідкий, золотий, кам'яний* у наведених словосполученнях. Скажіть, де вони вжиті в прямому, а де в переносному значенні.

Золоте серце, золоте проміння, золотий перстень, золоті руки, золоте слово, золоте листя; кам'яний хрест, кам'яне серце, кам'яні сходи; тепле вітання, теплий одяг, тепла зустріч, теплий колір, теплі думки; рідка сметана, рідкий випадок, рідкі зустрічі, рідкий ліс, рідкий дощ, рідкий збіг обставин.

Вправа 33. Доберіть синоніми до прикметників у словосполученнях.

Яскравий одяг, яскраве світло, яскравий приклад, яскрава зелень, яскрава зовнішність, яскравий колір; коштовна прикраса, дорога річ, цінний подарунок, дорогоцінний час; вродлива дівчина, красива сукня.

Вправа 34. До прикметників у словосполученнях доберіть синоніми та антоніми.

Старе дерево, стара книжка; туманний ранок, туманні згадки; свіжий хліб, свіжа думка; важка робота, важкі стосунки; складне завдання, складні обставини; далекі перспективи, далека дорога; дрібний дощ, розумний підхід.

Вправа 35. Доберіть синоніми до поданих фразеологізмів, поясніть їх значення.

Дамоклів меч, землі під собою не чує, собаку з'їсти, опустити руки, спалити мости за собою, поставити крапки над „і”, як на голках, потрапити пальцем в небо, ахіллесова п'ята.

Вправа 36. Встановіть, яке слово у поданих реченнях вжито неправильно, і виправте текст.

Перебільшення виростає часом до розмірів фантастики. Фільми іноземних кіностудій не дубльовані, демонструються іноземною мовою. Спочатку керівництво не було певне в успіхові справи. Аркадій говорив Ліді, що в смерті батька повинен Платон.

Вправа 37. У наведених реченнях підкресліть діалектизми, професіоналізми, старослов'янізми.

Надворі зима, а мені така файна весна приснилася (В.Стефаник). Німим отверзуться уста (Т.Шевченко). Благословенна в болях ран степів широчина бездонна (М.Рильський). І ось блищить мій кріс, - ціль добра, вистріл певен (І.Франко). Але пульс почав падати і зник. Платон Іванович зробив укол у серце (О.Корнійчук).

Вправа 38. До поданих російських фразеологізмів доберіть українські звороти.

Бить баклуши, ни зги не видно, бросаться в глаза, иметь в виду, поставит на ноги, делать из мухи слона, проходит красной нитью, биться головой о стенку, считать ворон, уносить ноги.

Вправа 39. З'ясуйте значення прикметників *теплий, рідкий, холодний, гарний* у наведених словосполученнях. Скажіть, де вони вжиті у прямому, а де в переносному значенні. Продовжіть своїми прикладами.

Тепла зустріч, тепле проміння, теплий день, теплий колір, тепле слово; рідке волосся, рідкий дощ, рідкі зустрічі, рідка суміш; холодне повітря, холодне вітання, холодний борщ, холодні стосунки; гарна зустріч, гарна дівчина, гарне плаття, гарні стосунки.

Вправа 40. Утворіть від поданих слів антоніми за допомогою префіксів.

Сипати, летіти, вести, сунути, їхати, нести, повзти; готівковий, науковий, культурний, симетричний, гуманний, логічний, вихований, злий, гарний, платний, хмарний, грішний, чемний.

Вправа 41. Знайдіть у наведеному тексті історизми.

Гридниця, велика мурована зала, прибудована до князівського палацу, вже гула від багатьох людських голосів. За довгими, в три ряди, столами сиділи бояри з бояринями, духовні особи, воєводи з жонами, значні княжі мужі та гридні.

...Тим часом стільники і чашники закінчили носити страви, стали з рушниками за спинами гостей. Шум дедалі посилювався – наближався час трапези.

І раптом усі замовкли. До гридниці ввійшли князі та княгині з сім'ями.

В.Малик

Вправа 42. До кожного з наведених фразеологізмів доберіть слово-синонім.

Підіймати на глум, робити глум, мало каші з'їв, як у бога за дверима, дірка від бублика, зуб на зуб не падає, бити байдики, пекти раків, брати на кпини, діймати до печінок, як корова язиком злизала, бити чолом, кров холоне в жилах, тримати язик за зубами, море по коліна, в'їстися в печінку, зарубати собі на носі, вставляти палиці в колеса, душа в п'яти сховалася.

Вправа 43. Уявіть себе коректором. У поданих реченнях виправте помилки, користуючись тлумачним словником. Напишіть речення з правильним використанням заміненних слів.

На кінець року фабрика вийшла з ефектними показниками. Воїн з гідністю виконав свій громадський обов'язок. У конверті було повідомлення для абонентів телефонної мережі. Лист не прийшов вчасно, бо адресант змінив адрес. Шанований Іване Петровичу! Тільки справжній багатир зумів перемогти ворога. Бережне ставлення до підручників є обов'язком кожного учня. Збори розпочнуться за умови, якщо буде форум присутніх. Грошові втрати не виправдали себе. Нагору екскурсанти підіймалися екскаватором.

Вправа 44. Прочитайте текст, визначте його тему та дайте йому назву. До виділених слів доберіть синоніми. Уявіть себе екскурсоводом. Коротко запишіть легенду, переказ про походження назви міста.

Легенда вістить: близько 884 року улюблений дружинник і дорадник князя Аскольда Житомир не захотів підкоритися войовничим русам, що їх привів у Київ князь Олег. Разом зі своїми воїнами лицар відійшов у Древянську землю, щоб загубитися серед лісів і незалежно жити між вільного і нікому не підлеглого люду. Воїни подалися спершу по рівній місцевості і дісталися скельних узвищень біля теперішнього Коростишева. Але ці узвищення були не неприступні, тож воїни остаточно зупинили своїх коней біля чудової долини, яку створили дві ріки: Кам'янка і Тетерів. Усе тут було незвичайне: високі скелі і стрімкі кручі берегів, довкола повні дичини ліси й особлива краса краєвиду.

Наші предки вміли вибирати місця для поселень, і те, що комонники Житомира обрали собі місцем осілля саме ці горби, нікого не здивує: повз такі місця байду-же не проходять. Отже, вістить легенда, на високій скелі над рікою Кам'янкою лицар заснував поселення і назвав його власним ім'ям.

В Шевчук

Вправа 45. Побудьте в ролі вчителя. Доведіть учням, аргументуючи, що поданий текст – розповідь. Перекажіть його. Визначте спосіб творення виділених слів.

Перун

У давній українській міфології Перун – бог блискавки і грому.

Коли вперше по зимі Перун виїздить на небо, то своїм першим громом воскрешає землю. Цілющим життєтворящим варом громовержець весною повертає Матері-Землі життя, вкриває її квітами та всяким зеллом, живить річки.

Напровесні будить Перуна із зимового сну віщий птах зозуля, що прилітає з вирію і приносить ключі. Ними бог Перун відмикає свій сховок, з якого випускає на землю тепло. Восени Перун замикає небо й лягає в своїм палаці відпочивати.

З глибокої давнини наші пращури вважали Перуна всемогутнім богом, який дарує життя і карає за провини. Люди приносили йому дари. Вшановували Перуна святами та просили у нього для землі життєдайної сили – дощу. Деякі обряди та прикмети, пов'язані з вшануванням бога Перуна, живуть у народі і зараз.

В.Войтович

Морфологія. Іменник

Вправа 46. Визначте, до якого роду належать іменники; поясніть, за якими граматичними показниками ви його визначили.

Листоноша, кір, повінь, попіл, мати, Валя, Семенюк, Петренко, Дніпро, мадам, лелека, колібрі, марш, туш, Сімферополь, трамвай, фонтан, українець, українка, янтар, швець, хвилина, телеграма, овоч, м'яч, мережка, міжгір'я, лис, листок, кисень, кисіль, Єгипет, Естонія, ешелон.

Вправа 47. До поданих іменників доберіть прикметники і запишіть як словосполучення; поясніть, якого роду іменники.

Кашне, шосе, Тбілісі, Чернівці, сирота, плакса, Житомир, жюрі, збір, образа, роль, тюль, Тернопіль, телефон, кіно, спокій, Одеса, птаство, проїзд, ножище, вовчище, кепі, вуаль, етюд, рандеву, лібрето, Київ, варіація, метро.

Вправа 48. Випишіть іменники, які вживаються; а) в однині і в множині; б) тільки в однині; в) тільки в множині.

Лижі, лід, сніжинка, копалини, двері, сані, ножиці, молоко, мрія, чорнило, ясен, клен, людство, перо, листя, вишня, худоба, чуйність, ходьба, колодязь, дорога, білизна, взуття, одяг, море.

Вправа 49. З наведених іменників випишіть лише ті, що вживаються в обох числах. У всіх інших поясніть, до якого числа вони належать.

Обличчя, барви, вуха, дерева, дрова, кущі, обценьки, танці, Піренеї, Прилуки, традиції, вечорниці, огля-

дини, чоботи, квіти, новини, ворота, пересуди, дороги, Суми, Черкаси.

Вправа 50. Поділіть іменники II відміни на групи; поясніть такий поділ.

Брат, Андрій, хвощ, чебрець, щавель, дощ, рукопис, грім, колосок, ялівець, Мінськ, меч, метал, ткач, попіл, ремінь, редис, ребус, татусь, частокіл, рівень, плач, обхід, обвал, пирій, спориш, товариш.

Вправа 51. Розподіліть іменники, які закінчуються на Р, на групи; обґрунтуйте розподіл; утворіть від них форму родового відмінка.

Школяр, звір, Назар, сухар, газетяр, кобзар, скляр, газетяр, інжир, звір, Ігор, комар, снігур, столяр, базар, алюр, маляр, байкар, чоботар, ледар, аптекар, богатир, бджоляр, повістяр, пісняр, весляр, лікар, зброяр.

Вправа 52. Поставте іменники: а) у називному відмінку множини:

грузин, громадянин, селянин, інститут, міщанин, мордвин, друг, край, море, весілля, дуб, озеро;

б) у родовому відмінку множини:

бій, горобець, гість, дворянин, кінь, почуття, право, поле, джерело, швець, кравець, плече, перукар, дно;

в) у знахідному відмінку множини:

актор, явір, озеро, село, берег, питання, звання, ключ, столяр, депутат, острів, вчитель, рішення, двір.

Вправа 53. Випишіть іменники III відміни. Виділені слова провідміняйте.

Емаль, ансамбль, Сибір, Казань, гість, *віддаль*, вуаль, туш, неповторність, мороз, *повість*, даль, тінь, ніч, день, тюль, здобич, край, швець, акварель, плач, *подорож*, синь, мідь, син, зелень, мазь, радість, сталь.

Вправа 54. Випишіть іменники IV відміни, провідмінійте виділені слова.

Ягня, ягнятко, листя, курча, *ім'я*, котеня, хлоп'я, дівчатко, знання, собаченя, книгарня, зайчатко, *дівча*, питання, сім'я, долоня, орленя, плем'я, лисеня, зайча, стаття, тополя, миша, внучатко, теля.

Вправа 55. Поставте наведені іменники у родовому відмінку. Визначте закінчення у словах.

Альпи, гроші, двері, дрова, канікули, сходи, вила, сіни, штани, ножиці, Суми, Черкаси, ворота, обжинки, вечорниці, окуляри, Чернівці, найми, манівці, витребецьки, граблі.

Вправа 56. Подані іменники поділіть на групи таким чином: 1) ті, що мають форму однини і множини; 2) тільки однини; 3) тільки множини.

Олівець, шахи, журавель, знання, Запоріжжя, Ромни, Київ, вибори, гроші, листя, зілля, шафа, черевики, сировина, дитинство, діти, гордощі, людство, консерви, під'їзд, інженер, трактор, ножиці, пестощі, кінь, Овруч, студентство, студент, Суми.

Вправа 57. Визначте рід і відміну кожного з наведених іменників. Виділене слово поставте у формі орудного відмінка однини і складіть з ним речення.

Немовля, зустріч, озерце, листоноша, бузок, нежить, шампунь, тюль, **мати**, совеня, зілля, курча, вихор, пташеня, Сава, мова, тінь, Данило, військо, земля, Микола, Петро, вікно, захід, тім'я, дівчинка, парубійко, дівча, повінь, обличчя, корінь.

Вправа 58. Запишіть подані сполуки у формі звертання. Наведіть різні варіанти, якщо вони є.

Олег Петрович, друг Семен, Оксана Іванівна, вчителька Наталя Василівна, пані Василевська, пан президент, добродій Петрук, колега Марія, пані Ольга, колега Ярошенко, пан професор, брат Микола, моя душа, Галя Онищук, Ігор Анатолійович, рідний батько, бабуся Дарія, няня Валя, Зоя Гайдай.

Вправа 59. Поставте наведені іменники у родовому відмінку однини.

Мармур, кооператор, інститут, Омельченко, старт, Вашингтон (штат), Ігор, козир, Крим, вітер, хор, камінь (матеріал), Китай, колектив, листопад (місяць), вівторок, луг, простір, мир, характер, розум, каменярь, папір (документ), двір, об'єм, танець, хліб, стіл, бунтар, парламент, тролейбус, рис.

Вправа 60. Уявіть, що ваш однокласник пропустив заняття і ви повинні йому пояснити правопис НЕ з іменниками. В якому стилі ви будуватимете розповідь? Запишіть її, використовуючи наведені приклади.

Не річка, а озеро; не друг, а ворог; не сталь, а залізо; незнайомка, немовля, необачність, незграба, нена-

висть, неправда, неволя, недруг, нерішучість, несподіванка, несмак.

Прикметник

Вправа 61. Визначте якісні, відносні та присвійні прикметники; випишіть словосполучення, в яких відносні чи присвійні прикметники мають значення якісних.

Металевий голос, металевий дріт, куряча пам'ять, куряче м'ясо, батьківська спадщина, батьківський характер, батьківська турбота, вовчий погляд, вовче вить, льодяна крига, льодяне серце, овеча натура, овеча вовна, собачий гавкіт, собача відданість, лебединий пух, лебедина вірність, лебедина пісня, гарячі думки, гаряча голова, гарячий сніданок.

Вправа 62. Утворіть просту форму вищого і найвищого ступенів порівняння прикметників. Зверніть увагу на те, після яких основ уживається суфікс –Ш-, а після яких –ШШ-.

Білий, малий, довгий, гіркий, веселий, дорогий, ясний, новий, милий, далекий, чистий, високий, рідний, швидкий, низький, відомий, широкий, легкий.

Вправа 63. З наведених прикметників випишіть ті, що не мають ступенів порівняння; поясніть, чому.

Білий, довгий, рідкуватий, зеленавий, довгуватий, сліпий, босий, світлий, лисий, малесенький, порожній, сивий, русий, синюватий, премудрий, гарний, здоровенний, білявий, білуватий, хворий, вдалиї, працюватий, пологий, крутий, преславний, здоровенний, живий, малий, готовий.

Вправа 64. Допишіть закінчення, розділіть прикметники за кінцевим приголосним основи на тверду і м'яку групу.

Син..., вечірн..., природн..., денн..., навколишн..., чотирикутн..., освітн..., торішн..., ранішн..., стобарвн..., східн..., сьогоднішн..., нинішн..., колишн..., літн..., дальн..., дорожн..., зовнішн..., пізн..., достатн..., братн..., буремн..., всесвітн... .

Вправа 65. Напишіть словосполучення в орудному відмінку однини; поясніть правопис прикметників та іменників.

Гаряча каша, важча ноша, вища круча, вужча площа, довша тиша, нижча груша, менша миша, самотня людина, більша хвиля, свіжа земля, краща мрія, освічений лікар, самотній лицар, справжній столяр, коротша спідниця, розумний муляр, ширша суша.

Вправа 66. Від поданих у дужках чоловічих імен утворіть імена по батькові. Запишіть кличну форму.

Людмила (Лука), Семен (Ілля), Марія (Георгій), Надія (Анатолій), Оксана (Петро), Тетяна (Корній), Сергій (Яків), Микола (Кузьма), Дмитро (Андрій), Олег (Микола), Іванна (Ілля), Тамара (Кузьма).

Вправа 67. Провідмініайте в однині і множині вирази: *кілька потужних гігантських пароплавів, ця лагідна вечірня пісня.*

Вправа 68. Утворіть прикметники вищого та найвищого ступенів повір'яння, поясніть їх правопис.

Низький, далекий, гарний, хоробрий, високий, широкий, малий, поганий, густий, гарячий, близький, великий, дорогий, дужий, різкий.

Вправа 69. Утворіть від поданих іменників присвійні прикметники.

Сестра, Сергій, Олег, Толя, Оля, Надія, Олексій, Софія, Наталка, токар, свекруха, батько, мати, брат, Леся, Максим, Семен, Іван, Марія, Юрій.

Вправа 70. Утворіть від поданих прикметників просту і складену форму вищого і найвищого ступенів порівняння.

Лагідна (усмішка), глибокий (яр), погане (відчуття), низький (зріст), здорова (людина), молодий (дослідник), близька (дорога), старий (житель), гарне (обличчя), коротка (ніч), міцне (здоров'я), вузький (прохід), тяжкий (вантаж), дешева (продукція).

Вправа 71. Простежте, чи від усіх прикметників синонімічного ряду можна утворити найвищий ступінь порівняння. Визначте стрижневе слово. Запишіть слова в порядку зростання ознаки.

Міцний, богатирський, дужий, сильний, кремезний, стійкий.

Гарний, красивий, прекрасний, привабливий.

Вправа 72. До поданих прикметників доберіть синоніми й запишіть їх поруч.

Нелегкий, неширокий, неголосний, нешвидкий, невисокий, неглибокий, недорогий, непотрібний, недружній.

Вправа 73. Зробіть морфологічний розбір прикметника за схемою:

1. Початкова форма (називний відмінок однини чоловічого роду).

2. На яке питання відповідає.

3. Лексичне значення і розряд за значенням: якісний, відносний чи присвійний (або такий прикметник, що перейшов з одного розряду в інший).

4. Форма: повна чи коротка (для прикметників чоловічого роду), стягнена чи нестягнена (для прикметників жіночого й середнього роду, а також у множині).

5. Якщо є – ступінь порівняння (для якісних прикметників): вищий, найвищий.

6. Група (за кінцевим приголосним основи): тверда чи м'яка.

7. Рід, число, відмінок.

8. Спосіб творення (для похідних прикметників). Особливості правопису.

9. Синтаксична роль у реченні.

Восени в саду були красиві розлогі гіллясті яблуні, обсипані рум'яними, рожевощокими згустками сонця. Так багато їх вродило, що рясне гілля довелось підпирати кілками, щоб під важкою вагою не зламалось. Зірвеш соковите яблуко, надкусиш – сік так і нуртує.

Вправа 74. Уявіть себе в ролі вчителя, який пояснює учням написання складних прикметників разом чи через дефіс. Побудуйте усну розповідь, використовуючи наведені приклади. Перевірте правильність написання і виправте, де потрібно, помилки.

Книжково ілюстративний, криво різький, лимонно-кислий, напів коштовний, курортно санаторний, фізико математичний, віце президентський, лірико драматичний, добре випрасуваний, колоподібний, лимонно жовтий, літо писний, математико технічний, машино тракторний.

Вправа 75. Уявіть себе науковим працівником. Ви готуєте виступ на лінгвістичну тему про вживання прикметників у літературі. В наведеному тексті знайдіть прикметники. Випишіть з творів Т.Шевченка, І Франка, М.Рильського та ін. письменників прикметники, продовживши розповідь на запропоновану тему. В підкреслених словах визначте спосіб творення.

Служителі муз – поети і письменники – не обмежуються нормативним лексиконом, а творять нові слова, які можуть прижитися в мові, або лишитися в індивідуальній авторській скарбниці новотворів. Так колись з'явилися у мові слова життедайний, білосніжний, крутовій, осяйний, щиросердий, дивовижний, славнозвісний, вільнодумний, добродійний, доброзичливий, самовідданий, сизокрилий, далекосяжний, легковажний, людиноненависницький, вершинний і т.д.

Дієслово

Вправа 76. Від поданих дієслів утворіть усі способи, поясніть їх творення і правопис.

Згадати, садити, випити, щезнути, сказати, віддати, пояснити, висадити, кликати, озватися, слухати, дати.

Вправа 77. Від поданих дієслів утворіть усі можливі форми часу. Поясніть, чи можна утворити від усіх слів форми теперішнього і майбутнього часу.

Поливати, полити, з'єднувати, з'єднати, оповіщати, оповістити, йти, прийти, лічити, полічити, ловити, зловити, берегти, зберегти, сліпити, засліпити.

Вправа 78. Від поданих дієслів утворіть нові суфіксальним, префіксальним, префіксально-суфіксальним способами. Визначте у них вид.

Нести, їхати, робити, фотографувати, міркувати, носити, співати, читати, кричати, ламати.

Вправа 79. Утворіть слова префіксально-суфіксальним способом. Визначте словотворчі засоби, встановіть твірну основу.

Земля, віра, ніч, три, обід, сіль, синій, сивий, зима, кращий, телефон, розум, свій, інакше, тінь, лопата.

Вправа 80. Замініть словосполучення так, щоб у них перехідні дієслова стали неперехідними і навпаки; поясніть, від чого залежить така зміна.

Читати книгу, купити хліба, віддати дарунок, привіталися з нами, копати город, шити голкою, зустріти навмисне, знайти слова, білити вдень, малювати фарбами, випити молока, виконати правильно, гарно співати, чарувати серце, знати правду.

Вправа 81. Випишіть одновидові дієслова, визначте їх вид.

Говорити, доїхати, стукнути, фотографувати, телефонувати, розговоритися, лихоманити, прагнути, мари-ти, надивитися, бродити, натерпітися, літати, роздрату-ватися, імпонувати, потребувати, гордувати, володіти, зимувати, водити, помиритися, знати.

Вправа 82. Випишіть дієслова, що поєднують значення обох видів.

Переходити, гарантувати, женити, воєнізувати, веліти, знати, обіцяти, інтенсифікувати, переказувати, організувати, намагатися, повніти, знайти, давати, міркувати, хотіти, жувати, робити.

Вправа 83. Складіть речення, в яких би подані дієслова були перехідними і неперехідними.

Будувати, дарувати, копати, фарбувати, виконувати, шукати, продавати, клеїти, купувати.

Вправа 84. Від поданих дієслів утворіть усі способи дієслів; поясніть їх творення і правопис.

Садити, гадати, принести, хотіти, кликати, слухати, озиватися, сказати, говорити, робити.

Вправа 85. Від поданих дієслів утворіть усі можливі форми часу.

Творити, в'язати, летіти, полетіти, витворити, прив'язати, зв'язати, вив'язати, стрибнути, стрибати, пострибати, хотіти, захотіти, перехотіти.

Вправа 86. Утворіть від поданих дієслів форми 2-ї особи однини та множини теперішнього і майбутнього часу (проста форма).

Кликати, обрушитися, ловити, захищатися, летіти, класти, мазати, клеїти, цікавитися, їздити, пекти, плескати, провозити, тесати.

Вправа 87. Утворіть від поданих дієслів форми 2-ї особи однини та 1-ї і 2-ї особи множини наказового способу.

Читати, кинути, вести, стояти, вчитися, глянути, заграти, садити, боротися, творити, порадити, дозволити, одягатися, клеїти, зітхнути, їсти, приїжджати, дати, сказати.

Вправа 88. Зробіть морфологічний аналіз дієслів за схемою:

1. Початкова форма (інфінітив).
2. На яке питання відповідає.
3. Що означає: дію чи стан.
4. Перехідне чи неперехідне.
5. Вид: доконаний чи недоконаний.
6. Спосіб: дійний, умовний чи наказовий.
7. Час: теперішній, минулий чи майбутній (проста чи складена форма).
8. Особа (для теперішнього і майбутнього часу та наказового способу).
9. Рід, число.
10. Дієвідміна.
11. Особливості творення і правопису.
12. Синтаксична роль у реченні.

Криши, ламай, трохи стереотипи!

Вони кричать, пручаються, - ламай!

Хоч давня звичка з профілем Ксантиппи

Благає, плаче, просить: “Не займай!”

Ліна Костенко

Вправа 89. На засідання лінгвістичного гуртка підготуйте усну розповідь про вживання НЕ з дієсловами. Складіть таблицю з цього граматичного матеріалу або використайте готову з підручника. Наведіть по 5 прикладів на кожний з випадків правопису.

Вправа 90. Прочитайте текст. Знайдіть у ньому форми дієслів. Чи доводилось вам потрапляти в ситуацію, коли ви не знали, який варіант слів-синонімів краще вжити? Перекажіть діалог, продовжуючи його своїми прикладами про доцільність уживання слів.

Мілка тарілка і дрібна монета

-Може, в тебе є мілкі гроші, дай мені, будь ласка, на метро, - сказав Костя старшому братові.

-Мілких немає, є тільки дрібні, - відповів той, дістаючи гроші.

-А що, хіба не все одно?

-Про гроші кажуть дрібні, а не мілкі.

-Не знаю, в нашому класі всі говорять мілкі гроші.

-Значить, неправильно.

-А як же знати, коли треба говорити мілкий, а коли дрібний? – спитав Костя.

-А так – дрібний означає „малий”, „невеликий”: дрібні діти, дрібні гроші. А слово мілкий має значення „неглибокий”: мілка тарілка, мілка оранка. Якщо в тебе сумнів, який саме прикметник – дрібний чи мілкий – треба вжити з певним словом, - підстав синонім до кожного з них. Наприклад, до слів дощ, монета, власник не можна підставити слова неглибокий: вони не сполучаються з ним за змістом. Отже, не кажуть „мілкий дощ”, „мілка монета”, „мілкий власник”. А прикметник невеликий своїм значенням підходить до цих слів, тому можна вживати його синонім дрібний. Наприклад, „І шумить, і гуде, дрібен дощик іде”. Чув таку пісню?

-Але тарілка може бути мілка і водночас невеличка. Як же тоді?

-Зараз скажу. Мілка тарілка – неглибока. Але тарілки розрізняють ще й за розміром. Коли йдеться про невелику мілку тарілку, то чи можна сказати, що це „дрібна мілка тарілка”? Очевидно, таке „сусідство” небажане, краще її назвати маленькою мілкою тарілкою.

Є. Чак, „3 біографії слова”

Дієприкметник

Вправа 91. Від поданих дієслів утворіть усі можливі форми дієприкметників. Зверніть увагу на вид, перехідність дієслів.

Зробити, намалювати, пофарбувати, відвезти, мити, зірвати, посіяти, обміркувати, віднайти, перемагати, пройти, спостерігати, спостерегти, доспівати, засвоїти, побіліти, досягати.

Вправа 92. У поданих реченнях знайдіть дієприкметники. Зверніть увагу на перехід дієприкметників у прикметники та іменники.

Нас зустріла розквітла блідо-рожевим цвітом яблуна. Щоб довести зв'язок українців з аріями, покликаються на працю польського мовознавця М.Красуського, опубліковану в Одесі 1880 року, а в наш час передруковану рядом часописів. (Г.Півторак) Все добре пам'яталось і нагадувало атмосферу того вечора: замерзаюча вода, опале листя, іскри багаття, печена в жару картопля. Відпочиваючі селились в просторих кімнатах, відведених для двох чоловік. Українці розселені на багатьох сотнях кілометрів від Кубані по Сян і ще донедавна були розірвані різними державними кордонами. (О.Воропай) Головним весільним хлібом був коровай, виготовлений з дотриманням певного сценарію. (А.Пономарьов) Бгали коровай спеціально запрошені заміжні жінки, які приносили з собою продукти. (А.Пономарьов) Існувало повір'я, що вдало спечений коровай принесе молодим щастя, тріснутий віщує розлучення, а покручений – злу долю. (А.Пономарьов)

Вправа 93. Визначте активні і пасивні дієприкметники, вкажіть, від яких дієслів вони утворені, за допомогою яких суфіксів.

Підмощений, пожовтілий, намальований, знайдений, вимощений, доопрацьований, захирілий, зафіксований, зроблений, помитий, перекритий, засвоєний, розділений, роздвоєний, лежачий, сивіючий, замерзлий, спалений, переможений, стихаючий.

Вправа 94. Утворіть від поданих слів активні дієприкметники минулого часу. Провідміняйте дієприкметники чоловічого й жіночого роду, утворені від виділених дієслів.

Почервоніти, постаріти, **змарніти**, згоріти, **обважніти**, помолодіти, посвітліти, перемогти, посиніти, спалахнути, заснути, повеселіти.

Вправа 95. Утворіть від поданих слів пасивні дієприкметники. З кожним із них складіть по три речення так, щоб дієприкметник був означенням, іменною частиною складеного присудка, входив до складу дієприкметникового звороту.

Написати, пройти, створити, пошити, відзначити, наповнити, досягати, зібрати, скласти.

Вправа 96. Утворіть від поданих дієслів пасивні дієприкметники. Провідміняйте будь-які чотири з них.

Висвітлити, побудувати, скосити, розвинути, зберегти, виписати, виграти, зачинити, перекласти, принести, довіряти, наносити, придумати, віддати, перемалювати, скопати, бажати, виплекати, бити.

Вправа 97. Спишіть. Розкрийте дужки. Поясніть напис дієприкметників.

(Не)сказанна краса; (не) засаджені помідорами грядки; костюм (не)шитий, а в'язаний; (не)підписана вчора заява; (не)добудований; (не)дометений; дорога (не)заасфальтована; (не)зібране жито; (не)закінчений портрет; (не)досіаний; (не)викопана картопля; (не)спілі вишні; (не)висушені добре горіхи; (не)накрита шифером хата; (не)відпрацьований механізм.

Вправа 98. Спишіть, розкрийте дужки. Поясніть правопис дієприкметників.

(Не)здола(н,нн)а сила, (не)здісне(н,нн)і мрії, (не)скопа(н,нн)а земля, (не)підсолоджу(н,нн)ий чай, (не)доспіва(н,нн)і дівчатами пісні, (не)висуше(н,нн)і добре горіхи, (не)змі(н,нн)ий графік руху, (не)впи(н,нн)е просування вперед, (не)вблага(н,нн)ий час, (не)відпрацьова(н,нн)ий виступ; (не)пофарбова(н,нн)і, а побілені стіни.

Вправа 99. Випишіть з речень 4 дієприкметники і розберіть їх за схемою:

1. Початкова форма (називний відмінок однини чоловічого роду).
2. На яке питання відповідає.
3. Активний чи пасивний.
4. Вид: доконаний чи недоконаний.
5. Час: теперішній чи минулий.
6. Рід, число, відмінок.
7. Спосіб творення і правопис.
8. Синтаксична роль у реченні.

Вправа 100. Уявіть, що ви берете участь у грі „Грама-тичний брейн-ринг”. Підготуйте відповіді на запитання: 1)Що називається дієприкметниковим зворотом? 2)Які морфологічні

ознаки дієприкметника? 3) У яких випадках пишемо –н-, -нн- у прикметниках дієприкметникового походження? Наведіть приклади. Чи можете відповісти без підготовки?

Дієприслівник

Вправа 101. У записаних реченнях знайдіть дієприслівники. Яку синтаксичну роль вони виконують?

Кожним своїм подихом, помислом і поступом письменник утверджує народ, відчуваючи свою відповідальність перед мертвими, живими і ненародженими. (Б.Харчук) Соціальна й моральна за своєю суттю, література відстоює людину й людяне, борючись з антисупільним і аморальним. (Б.Харчук) Поринувши в глибокі думки, хворий ходив по кімнаті. (І.Диров) А чабан Горпищенко тільки радіє в душі, дивлячись, як люди смакують його водою. (О.Гончар)

Вправа 102. Від поданих слів утворіть дієприслівники. Поясніть, чому від кожного дієслова можна утворити лише один дієприслівник.

Обдумати, стрибати, стрибнути, зупинитися, зупинятися, вдивлятися, надивитися, прибігати, прибігти, думати, придумати, шукати, відшукати, дописувати, дописати, призначити, призначати, відвідувати, відвідати, задивлятися, задивитися.

Вправа 103. Утворіть від поданих слів дієприслівники теперішнього часу. З дієприслівниками, утвореними від виділених дієслів, складіть речення так, щоб дієприслівник був обставиною, входив до складу дієприслівникового звороту.

Лежати, співати, ламати, сміятися, бачити, червоніти, тремтіти, озиратися, засинати, виправляти, пе-

реписувати, питати, говорити, складати, підпирати, мати, працювати, знати.

Вправа 104. Утворіть від поданих дієслів дієприслівники минулого часу. З дієприслівниками, утвореними від виділених дієслів, складіть речення так, щоб дієприслівниковий зворот стояв на початку речення і в середині його.

Вийти, **переконатися**, закричати, зрозуміти, скористатися, **повідомити**, **захопитися**, приїхати, збудувати, заснути, привітати, перескочити, виховати.

Вправа 105. Перебудуйте речення, замінивши одне з дієслів із залежними словами на дієприслівниковий зворот. У разі потреби зробіть інші зміни.

Спочиває степ. Набирається прохолоди після денної співучої спеки. (О.Гончар) Садок уже одцвівся і густо вкрив землю білими пелюстками. (Г.Тютюнник) Тоненький струмок диму поволі піднявся над сторожкою, понад віттям дерев та й послався над ними прозорою хмаркою. (Г.Тютюнник) Котя завалився боком у сани, підпер голову долонею і потихеньку заспівав. (Г.Тютюнник)

Вправа 106. У наведених дієприслівників визначте твірну основу, спосіб творення, вид.

Вслухаючись, задивляючись, принісши, віддавши, бредучи, вітаючи, плачучи, лежачи, недобачаючи, посміхнувшись, зносивши, працюючи, зламавши, прикриваючи, сплячи, скосивши, скрадаючись, не дочекавшись, розмовляючи, бачачи.

Вправа 107. Доповніть речення дієприслівниковими зворотами. Зверніть увагу на постановку розділових знаків.

Після теплих літніх дощів хліба налилися колосом, пополовіли, а десь за тиждень взялися бронзою. І завирувало, заграло гаряче море навкруг Білогір'я... Вечорами в хлібах захлинались перепели, ніби прощалися з житами і пшеницями... Нині співали здебільшого пташата... Сьогодні рано, до схід сонця, білогірці вирушили на жнива. З громадського двору виїхали трактори й комбайни... (І.Цюпа)

Вправа 108. З наведених рядів слів виберіть той, у якому всі слова дієприслівники.

1. Читаючи, гарно, знаючи, скоріше.
2. Неквапом, підсівши, відмітивши, по-українськи.
3. Захворівши, не відходячи, здавши, криючись.
4. Не знаючи, поважно, боляче, гарно.

Вправа 109. Дайте відповіді на запитання:

1. Що називається дієприслівником?
2. Які ознаки дієслова властиві дієприслівнику? Покажіть на прикладах.
3. Які ознаки прислівника властиві дієприслівнику?
4. Як утворюються дієприслівники недоконаного і доконаного виду? Наведіть приклади.
5. Як пишеться НЕ з дієприслівниками?
6. Яку роль відіграють дієслова у творенні дієприслівників?

Вправа 110. Випишіть з художньої літератури 4 дієприслівники і розберіть їх за схемою:

1. Дієприслівник.
2. На яке питання відповідає.
3. Вид: доконаний чи недоконаний.
4. Час: теперішній чи минулий.

5. Спосіб творення і правопис.
6. Синтаксична роль у реченні.

Прислівник

Вправа 111. Поясніть творення і правопис прислівників.

Натроє, абикуди, ніяк, вліво, втричі, помалу, по-батьківському, горілиць, тишком-нишком, сам на сам, день у день, далеко-далеко, потайки, жартома, пліч-о-пліч, час від часу, шкода, часом, всупереч, стоячи, з дня на день, ледве-ледве, ліворуч, самохіть, силоміць, з ранку до вечора, мимоволі, крадькома, високо, вдвічі.

Вправа 112. Випишіть окремо прислівники якісно-означальні, кількісно-означальні і способу дії.

Вчора, трохи, впевнено, багато, навмисне, сюди, дуже, яскраво, сумно, наперекір, нашвидкуруч, там, тихо, знизу, вголос, надзвичайно, назирці, учетверо, тепло, завтра, тоді, двічі.

Вправа 113. Знайдіть серед наведених прислівників якісно-означальні, випишіть їх. Утворіть від них вищий і найвищий ступені порівняння.

Ясно, зовні, потроху, багато, вузько, мало, низько, всередині, пошепки, насамперед, цікаво, погано, важко, глибоко, вниз, понині, трохи, сюди, знадвору, мовчки, по-доброму, згори, тихо, мудро, напоготові, колись, тепло, добре, складно, по-вашому.

Вправа 114. Випишіть окремо прислівники місця, часу, причини.

Здалеку, зопалу, зараз, мало, удвоє, зранку, тут, сьогодні, вчасно, вчора, зозла, доти, навпростець, ліво-

руч, украй, спересердя, вниз, звечора, звідти, спросоння, скраю, довіку, завтра, угору, згарячу.

Вправа 115. Розкрийте дужки і поясніть правопис прислівників.

З(на)двору, без(вісти), ні(де), на(троє), на(показ), на(перекір), по(перше), де(не)де, по(де)куди, ні(з)відки, аби(куди), по(козацькому), рік(у)рік, де(куди), як(не)як, всього(на)всього, з(боку)на(бік), в(гору), ні(як), де(як), що(сили), на(бігу), в(рівні), будь(коли), по(грузинськи), ось(ось), у(сто)крат, коли(не)коли, що(най)вигідніше.

Вправа 116. Запишіть слова, вставляючи Н, НН.

Враже...о, гума...о, натхне...о, со...о, попідти...ю, невпи...о, стривоже...о, бездога...о, безпереста...о, зра...я, попідвіко...ю, тума...о, удар...о, невпевне...о, сумлі...о, якіс...о, незрівня...о, безвихід...о, невблага...о, організова...о, безупи...о, стара...о, охай...о, шале...о, навма...я, щоде...о, спросо...я, відмі...о, поваж...о, де...о.

Вправа 117. Спишіть, розкриваючи дужки.

Від(давна), по(київськи), за(одно), віч(на)віч, рік(у)рік, де(не)будь, як(ось), будь(що)будь, так(от), всього(на)всього, з(роду)віку, с(під)лоба, ані(трохи), ні(за)що, до(тепер), хто(зна)куди, мало(по)малу, рано(в)ранці, ні(з)відки, в(даль), по(доброму), в(край), у(цілому), будь(як), коли(не)коли, тет(а)тет, ві(за)ві, з(діда)пра(діда), хто(зна)як, у(четверо), по(п'яте), де(коли), що(най)краще, на(в)присядки, чим(дуж).

Вправа 118. Випишіть з художньої літератури 3 речення з прислівниками. Зробіть синтаксичний розбір прислівника за такою схемою:

1. На яке питання відповідає.
2. Розряд за значенням:
  - а)означальний (якісно-означальний, кількісно-означальний, прислівник способу дії),
  - б) обставинний (місця, часу, мети, причини).
3. Ступінь порівняння (для якісно-означальних).
4. Спосіб творення (від якої частини мови утворений).
Особливості правопису.
5. Синтаксична роль у реченні.

Вправа 119. Уявіть себе вчителем. Побудуйте розповідь-пояснення про правопис НЕ і НІ з прислівниками, використовуючи свої та подані приклади. Складіть з ними на вибір шість речень. У якому стилі та в якому жанрі ви будуватимете розповідь?

Ніколи, ніяк, нізвідки, нікуди, нізащо, ніяково, недбало, незручно, невміло, недалеко, негарно, недосконало, неякісно, невчасно.

Вправа 120. Вам подобається гратися з молодшими школярами? Придумайте для них гру, в якій буде використано багато прислівників-антонімів. Наприклад, високо-низько, весело-сумно, сьогодні-завтра, вранці-ввечері, далеко-близько і т.д. Гру запишіть у вигляді інструкції.

Займенник

Вправа 121. Визначте розряди займенників.

Я, мій, свій, твоя, скільки, казна-що, ніскільки, жодний, нікотрий, нічий, ви, вони, ми, себе, хто, ваш, що, їхній, будь-який, стільки, абищо, який, вона, котрий?, той, цей, хто?, чий, абиякий, такий.

Вправа 122. Провідмініайте подані словосполучення, наведіть паралельні форми (якщо є).

Та плакса, цей молодчина, ця площа, те бажання, всякий перехожий, їхній лікар, інша чаша, моя груша, чия межа, його річ, жоден звір, це ремесло.

Вправа 123. До питально-відносних займенників (*хто, що, який, чий, котрий, скільки*) додайте частки *ні-, аби-, де-, хто-зна-, казна-, -небудь, будь-* і поясніть їх написання.

Вправа 124. Запишіть подані займенники, розкриваючи дужки. З двома складіть речення.

Хто(сь), аби(який), ні(від)кого, де(сь), котрий(сь), ні(до)якого, чий(не)будь, ні(про)що, де(хто), аби(хто), будь(чий), казна(про)що, будь(що)будь, що(сь), ні(для)кого, хто(зна)на(чому), ні(до)кого.

Вправа 125. Напишіть займенники у непрямих відмінках, поясніть правопис.

Ніхто, ніщо, ніякий, нічий, нікотрий, ніскільки, де-хто, дещо, деякий, дечий, декотрий, абихто, абищо, абиякий, абичий, хтось, щось, якийсь, чийсь, котрийсь.

Вправа 126. Запишіть подані займенники в родовому, орудному і місцевому відмінках із прийменниками.

Дехто, дещо, будь-що, будь-хто, абихто, абищо, ніхто, ніщо, хто-небудь, що-небудь.

Вправа 127. З поданих рядів слів виберіть той, у якому вжито лише неозначені займенники.

1. той, цей, такий, стільки

2. будь-що, абищо, хтозна-що, якийсь
3. який, чий, хто, котрий
4. весь, сам, інший, жодний

Вправа 128. З поданих рядів виберіть той, у якому вжито тільки означальні займенники.

1. хто, той, сам, котрий
2. кожен, інший, жодний, всякий
3. котрий, ваш, що-небудь, самий
4. який, чий, котрий, скільки

Вправа 129. Дайте відповіді на запитання:

1. Що таке займенник?
2. Чим відрізняється займенник від іменника, прикметника, числівника?
3. Назвіть розряди займенників і всі слова, які до них належать.
4. З якими частинами мови співвідноситься займенник? Проілюструйте прикладами.
5. Яку роль у реченні виконує займенник? Наведіть приклади.

Вправа 130. Випишіть 3 речення із займенниками і зробіть їх морфологічний аналіз за схемою:

1. Початкова форма.
2. На яке питання відповідає.
3. Розряд за значенням: особовий, зворотний, присвійний, вказівний, означальний, питальний, відносний, неозначений, заперечний.
4. Відмінок.
5. Число, рід (якщо є).
6. Особливості відмінювання і правопису.
7. Спосіб творення (для похідних займенників).
8. Синтаксична роль у реченні.

Числівник

Вправа 131. Визначте групи числівників за значенням і за будовою.

Три других, семеро, два, троє, декілька, тридцять п'ятих, сто, чотирнадцять, один, шість, четверо, нуль цілих сто чотири тисячних, сорок два, тисяча, сімсот, багато, другий, сто шостий, триста три, одинадцятро, дванадцята, сорок один, двадцять п'ятий, дві третіх.

Вправа 132. З наведених слів випишіть числівники, визначте розряд за значенням.

Два, другий, по-друге, дві сьомих, двоповерховий, двійка, подвоїти, удвох, двоякий, двоє; чотири, чотири шостих, четвірка, четверо, по-четверте, чотирьохсотий, чотирьохсотлітній, учетверо, вчотирьох, четвертий, чотиреста чотири; кількісний, кільканадцять, декілька, кількість, кільканадцятий, кількісно, кілька.

Вправа 133. Подані числівники запишіть у родовому, давальному та орудному відмінках.

56, $\frac{1}{4}$, 100, 270, 17, 31, 352, 460, 1985, 3693, 721, $\frac{5}{8}$, $\frac{4}{7}$; 0,8.

Вправа 134. Провідмініайте 50 і 500, 60 і 600, 70 і 700, 80 і 800, 90 і 900.

Вправа 135. Напишіть цифри словами, поясніть їх відмінювання і правопис.

До 675 додати 324, від 497 відняти 11, від 23456129 відняти 234 654, сума чисел дорівнює 76 498, скільки разів 9 міститься в 198, до 3764 додати 8765, 2

додати до 43 098, 1837 рік, від 7983 відняти 4309, до 67 додати 11385.

Вправа 136. Провідмініайте числівники. Поясніть особливості правопису.

Троє, обидва, триста, кілька, шестеро, обидві, $1/25$, $4/365$, $6/8$; 5,7.

Вправа 137. З наведених рядів числівників виберіть той, у якому вжито тільки збірні числівники:

1. кілька, десять, п'ятеро, двоє
2. семеро, четверо, троє, шестеро
3. шість, дев'ять, сім, чотири
4. п'ятий, третій, другий, сьомий

Вправа 138. З наведених рядів числівників виберіть той, у якому вжито лише неозначено-кількісні числівники:

1. багато, кілька, декілька, кільканадцять
2. п'ятий, двадцять, тринадцять, вісім
3. шість, сорок п'ять, шостий, кільканадцять
4. три шостих, одна друга, три, п'ять

Вправа 139. Дайте відповіді на запитання.

1. Що таке числівник?
2. На які розряди поділяються числівники?
3. На які групи поділяються кількісні числівники?
4. Назвіть основні типи відмінювання кількісних числівників.
5. Як пов'язуються з іменниками кількісні і порядкові числівники?
6. Що ви знаєте про правопис відмінкових закінчень числівників?

Вправа 140. Числівники запишіть словами і зробіть їх розбір. Схема морфологічного розбору числівника:

1. Початкова форма.
2. На яке питання відповідає.
3. Розряд за значенням:
  - а) кількісний (власне кількісний, дробовий, збірний, неозначено-кількісний),
  - б) порядковий.
4. Група за будовою:
  - а) простий,
  - б) складний,
  - в) складений.
5. Рід, число (якщо є), відмінок.
6. Спосіб творення (для похідних числівників). Особливості правопису.
7. Синтаксична роль у реченні, зв'язок з іменниками.

Прийменник. Сполучник

Вправа 141. Випишіть підрядні сполучники за групами: а) причини, б) мети, в) умови, г) часу, д) порівняльні, е) з'ясувальні.

Для того щоб, коли, допоки, тому що, аби, немовбито, як, що, ледве, як тільки, через те що, якщо, тільки, з тим щоб, доки, неначебто, бо, ніби, неначе.

Вправа 142. Спишіть сполучники, розкриваючи дужки. До яких розрядів вони належать?

Що(б), як(що), через(те)що, не(зважаючи)на(те)що, в(міру)того(як), за(те), як(би), завдяки(тому)що, тоді(як), після(того)як, до(того)як, завдяки(тому), коли(б), (у)зв'язку(з)тим(що), дарма(що), не(мов), не(наче)б(то), тому(що), так(що).

Вправа 143. З поданих рядів сполучників виберіть той, у якому вжито лише похідні сполучники:

1. як, що, де, тому що
2. зате, чи то, а, але
3. але, проте, та, однак
4. що, як, і, бо

Вправа 144. Випишіть розділові сполучники. Для чого вони служать у реченні?

Або, з тим щоб, чи, ані-ані, хоч-хоч, то-то, ні-ні, як, мов, ніби, і, або-або, чи то – чи то, та й, також, не то – не то, чи – чи, якщо, нібито, однак, аби, поки, щоб.

Вправа 145. З поданого ряду прийменників виберіть той, у якому вжито тільки складні прийменники:

1. при, за, до, понад
2. на відміну від, поряд з, з огляду на, незалежно від
3. попід, поміж, з-за, з-над
4. без, під, по, при

Вправа 146. Визначте прийменники за походженням і за морфологічним складом, поясніть правопис.

З-під, поза, серед, край, шляхом, через, попід, коло, за рахунок, не зважаючи на, протягом, впродовж, до, за, з-за, вздовж, в міру, під час, поміж, поблизу, поруч, з метою, у зв'язку з, на відміну від, нарівні з, напроти, у, за винятком, з-поза, з-посеред.

Вправа 147. З наведеними словами складіть речення. Поясніть правопис.

За очі – заочі, у плач – у плач, в бік – вбік, вкрай – в край, у поперек – уперек, з боку – збоку, зверху – зверху, в котре – вкотре, на швидку – на швидку, на втікача - на втікача.

Вправа 148. З тексту справи 150 зробіть морфологічний аналіз 4 прийменників за схемою:

1. Службова частина мови.
2. З якою частиною мови сполучається.
3. З якою відмінковою формою поєднується.
4. Група за походженням:
  - а)первинний (непохідний),
  - б)вторинний (похідний).
5. Група за будовою:
  - а)простий,
  - б)складний,
  - в)складений.
6. Особливості правопису (для вторинних прийменників).

Вправа 149. Запишіть 4 речення із сполучниками і зробіть їх морфологічний аналіз за схемою:

1. Службова частина мови.
2. Розряд за значенням і синтаксичними функціями:
  - а)сполучник сурядності (єднальний, протиставний, зіставний, розділовий);
  - б)сполучник підрядності (часовий, причиновий, умовний, мети, допустовий, наслідковий, порівняльний).
3. Група за походженням:
  - а)первинний;
  - б)вторинний.
4. Група за будовою:
  - а)простий,
  - б)складний,
  - в)складений.
5. Особливості правопису (для вторинних сполучників).

Вправа 150. Прочитайте текст. Знайдіть у ньому прийменники й сполучники. Який тип та стиль мовлення використано

в ньому? Схарактеризуйте мовленнєву ситуацію, в якій можна використати наведений текст.

Українська вишивка

Історія народної вишивки на Україні сягає своїм корінням у глибину віків. Дані археологічних розкопок та свідчення мандрівників і літописців доводять, що вишивання як вид мистецтва на Україні існує з незапам'ятних часів. Вишивкою, за свідченням Геродота, був прикрашений одяг скіфів. Знайдені на Черкащині срібні бляшки з фігурками чоловіків, які датуються VI ст., при дослідженні показали ідентичність не лише одягу, а й вишивки українського народного костюма XVIII- XIX ст. Арабський мандрівник X ст.н.е. у своїх розповідях про русів зазначає, що вони носили вишитий одяг. На жаль, пам'ятки української вишивки збереглись лише за останні кілька століть, але й цього достатньо, щоб виявити, що елементи символіки орнаментів української вишивки співпадають з орнаментами, які прикрашали посуд давніх мешканців території України доби неоліту, трипільської культури.

Вишиванням споконвіку займались жінки, які з покоління в покоління передавали найтипівші, найяскравіші зразки орнаменту, кольору, вишивальну техніку. Вишивки, передаючи характерні ознаки місцевості, різняться між собою орнаментом, технікою виконання та гамою барв.

Вишивкою оздоблювали рушники, фіранки, жіночий та чоловічий одяг. Особливої уваги надавали рушникам – старовинним оберегам дому, родини. Крім обрядового значення, рушники мали і чисто практичне застосування. Відповідно до призначення рушники ро-

зрізнялися за технікою виконання та вишивання. Кольори та орнамент рушників відповідають регіональним особливостям, за якими розрізняють „подільські”, „поліські”, „київські”, „гуцульські”, „галицькі”, „буковинські” і т.д.

О.Ковальчук, „Українське народознавство”

Частка. Вигук

Вправа 151. Запишіть, вибравши з дужок потрібні варіанти часток.

Спитати (б,би), проходите(ж,же), присіли(б,би), сидів(б,би), віддайте(ж,же), ото(ж,же), давай(ж,же), от(ж,же), які(б,би), хто(б,би), поспати(б,би), що(б,би), прийти(б,би), сідай (ж,же), з чим (б,би), звідки(ж,же), йдемо(ж,же), скільки(ж,же), знайшов (б,би), зловила (б,би), зайдімо(ж,же), знайди(ж,же), знайомся (ж,же).

Вправа 152. Спишіть, розкриваючи дужки. Поясніть правопис.

Де(який), що(правда), таки(пішов), ані(когісінько), дарма(що), хоча(б), все(ж)таки, хто(зна)який, ні(в)кого, все(ж), аби(тільки), ото(ж), ні(за)що, не(мов)би(то), то(ж), а(як)же, ні(звідки), (на)пам'ять, ні(би), (не)вчили, чим(дуж), як(би), як(най)дорожче, не(має), ні(коли), як(раз), ні(би)то, з(яким)не(будь), не (зручно), не(доля).

Вправа 153. Складіть з вигуком *Ой!* три речення так, щоб у першому з них вигук виражав захоплення, у другому – біль, у третьому – здивування.

Вправа 154. Спишіть, розставляючи розділові знаки. Поясніть вибір пунктограми. Підкресліть вигуки.

Ой хмелю мій хмелю хмелю зелененький. (Н.тв.)
Ой пішла я у яр за водою. (Шевченко) Ой лишенько Іще не починала. (Л.Українка) Ой квіти мої діти Нащо ж я вас кохав. (Глібов) А нуте діти ось сідайте Я загадку за хвіст піймав. (Глібов) О думи мої О славо злая. (Шевченко) Ой у полі криниченька. (Н.тв.) Ох Зірка в серце впала. (Л.Українка) Гей рицарі до зброї. (І.Кочерга) О подивись яке сумне це місто. (І.Кочерга)

Вправа 155. Виберіть ряд, у якому вжито лише емоційні вигуки.

1. ов-ва, ого, фу, жах
2. алло, годі, цить, на-на
3. няв-няв, день-дзень, хлюп-хлюп, цвірінь
4. спасибі, пробачте, даруйте, на добраніч

Вправа 156. Випишіть у дві колонки похідні і непохідні вигуки.

Бо, ай, еге, прощайте, лишенько, ух, ага, ой, о, горенько, ну, ов-ва, пробачте, дякую, спасибі, ех, ох, до побачення, даруйте, хай йому грець.

Вправа 157. Виберіть ряд, у якому вжито тільки формотворчі частки:

1. аби-, будь-, б, не
2. не, ні, ані, б
3. хай, -небудь, -бо, не
4. б, би, хай, нехай

Вправа 158. Випишіть речення з вигуками і зробіть їх морфологічний аналіз за схемою:

1. Частина мови.
2. Розряд за значенням:
  - а)емоційний,
  - б)спонукальний,
  - в)належить до групи мовного етикету,
  - г)звуконаслідувальний.
3. Група за походженням:
  - а)первинний,
  - б)похідний.

Вправа 159. Запишіть декілька речень з частками і зробіть їх морфологічний розбір за схемою:

1. Службова частина мови.
2. Група за значенням і вживанням:
  - а)фразова (надає певного смислового відтінку, модальна, емоційно-експресивна),
  - б)словотворча,
  - в)формотворча.
3. Особливості правопису.

Вправа 160. Побудьте в ролі вчителя. Розкажіть граматичний матеріал про частку як службову частину мови, використовуючи наведені приклади. В розповіді дайте відповіді на запитання: 1)Чому частки належать до службових частин мови? 2)Яка службова функція часток? 3)Які ще функції в мові виконують частки? 4)Дайте визначення часток. 5)Які частки пишуться разом? 6)Які частки пишуться окремо? 7)Які частки пишуться через дефіс?

Де/який, будь/де, хтось/то, що/правда, ні/хто, як/от, ані/когісінько, не/аби/який, як/най/дорожче, коли/б/то, ні/би/то, хтось/таки, аби/тільки, все/ж, а/як/же, як/раз, а/все/ж/таки, з/ким/небудь, таки/пішов, ні/звідки, не/мов/би/то, дарма/що, хто/зна/який, ні/би, чим/дуж.

Синтаксис. Словосполучення

Вправа 161. До поданих слів додайте залежні й утворіть словосполучення, визначте тип кожного з них.

Говорити, виховувати, стіл, голосно, швидка, один, вишня, далечінь, далекий, чотири, швидко, отримувати, диктант, мова, зводити, подарунок, шість, красиво.

Вправа 162. Визначте, які з наведених прикладів не є словосполученнями. Поясніть, чому.

Добре працювати, працювати з документами, легко знайти, він повідомив, через дорогу, сад цвіте, хай зроблять, хотів би сказати, не до того, ні з ким, друг-студент, брат і сестра, сім нот, дорога до хати, будеш відомий, більш знайомий, поле виоране, зроби ж, світло і тінь; жито, а не пшениця; бджоли літають, буду студентом, стане знаменитим.

Вправа 163. На основі поданих слів утворіть словосполучення способом повного чи неповного узгодження.

Кімната, картопля, залізниця, опера, місто, річка, місяць, сестра.

Вправа 164. На основі поданих слів утворіть словосполучення способом керування. З'ясуйте, де сильне, а де слабке керування.

Знати, зводити, купувати, відвідувати, посилати, грати, ловити, зустрічати.

Вправа 165. Використовуючи подані слова, утворіть словосполучення способом прилягання. Чим виражене залежне слово?

Працювати, їхати, бігати, стояти, написати, віддавати, слухати.

Вправа 166. З наведених речень утворіть словосполучення. Поясніть, який у них тип зв'язку.

Холодні осінні тумани клубочать угорі і спускають на землю мокрі коси. (М.Коцюбинський) Пташки співають голосно і річечка блищить. (Л.Глібов) Білявий день втомився і притих, і з глибини блакитного спокою Прямує сонце тихою ходою До роздоріжжя вечорів смутних. (П.Филипович)

Вправа 167. Випишіть окремо словосполучення з різними способами підрядного зв'язку: а)узгодженням, б)керуванням, в)приляганням. Поясніть розподіл.

Пишно розцвів, думати про науку, свіжа риба, вставати вранці, польові квіти, старанно виконано, гра-ти в оркестрі, танцювати вальс, майстерно співати, місто Київ, швидко бігати, копати картоплю, батьківська хата, високі небеса, тихо розмовляти, в'язати шарф, подруга сестри, сукня без рукавів.

Вправа 168. Дайте відповіді на запитання:

1. Що вивчає синтаксис? Яке походження цього слова?
2. Що називається словосполученням? Наведіть приклади.
3. Які поєднання слів не вважаються словосполученнями? Наведіть приклади.
4. Яке слово у словосполученні вважається головним? Наведіть приклади.
5. Яке слово у словосполученні називають залежним? Відповідь проілюструйте прикладами.

6. Які словосполучення називають іменниковими, прикметниковими, числівниковими, займенниковими, дієслівними, прислівниковими? Наведіть приклади.
7. Який вид зв'язку називають узгодженням? Покажіть на прикладах.
8. Який вид зв'язку називається керуванням? Наприклад.
9. Який вид зв'язку називається приляганням? Наведіть приклади.
10. Яким типом зв'язку – сурядним чи підрядним – поєднуються слова у словосполученні?

Вправа 169. Зробіть синтаксичний аналіз 4 словосполучень за схемою:

1. Початкова форма (встановлюється за початковою формою слова).
2. Тип словосполучення за належністю головного слова до певної частини мови: іменникове, прикметникове, числівникове, займенникове, дієслівне, прислівникове.
3. Яке питання ставиться від головного слова до залежного.
4. Якою частиною мови виражене залежне слово.
5. Вид підрядного зв'язку: узгодження, керування чи прилягання.

Вправа 170. Опишіть свій ранок, включивши до речень подані словосполучення. Чи всі наведені пари слів будуть словосполученнями?

Прокидаюсь вранці, вранішнє сонце, умиваюсь теплою водою, бадьорий та свіжий, ранкова гімнастика, застеляю ліжко, за годину, о восьмій годині, дуже швидко, смачний сніданок, склянка з кавою, виходжу з дому, я збираюсь, дорога до школи, заняття починаються, перший урок.

Просте речення

Вправа 171. Прочитайте речення. Визначте види односкладних речень. Запишіть їх.

Весна на Березовому Болоті. (М.Прилуцький) Руки матері. Пам'ятаю їх тоді, в дитинстві, - гарні, з довгими пальцями. Знаю їх і теперішніми. (З газети) Пропало сіно! Тільки покосили, а дощ його й прибрати не дає! (Є.Плужник) У кого мудрості спитати, коли довкола тишина. (Л.Горлач) Смеркалося... огонь огнем кругом запалало. (Т.Шевченко) За що, не знаю, називають хатину в гаї тихим раєм. (Т.Шевченко) Польовою стежкою з дальніх доріг йду в село і радію несподіваній зустрічі. (В. Марочкін)

Вправа 172. Перепишіть, знайдіть неповні речення; вкажіть, які члени пропущені.

Я хутко набираю повітря і перестаю дихати. Від довгого чекання пострілу стаю синім. Я довго прислухався, чи не гукне він ще раз. Не гукнув. Один кінь звався Мурай, другий Тягнибіда. Праворуч неоглядний степ. На обрії – скіфська могила. (О.Довженко) По тім боці – моя доля, по сім боці – горе. (Т.Шевченко) Олесь Гончар не тільки великий письменник, він – людина надзвичайно широких обріїв. Був потужним державним діячем. (М.Сингаївський)

Вправа 173. Спишіть речення, ускладнені дієприкметниковими та дієприслівниковими зворотами. Поставте розділові знаки. Розберіть за членами речення.

Чужинці загомоніли захоплені сміливими словами незнайомого. Він був не надто високий але кременний

одягнений у дорогий запорізький жупан; брязнула об край столу шабля в обсіпаних коштовними каменями піхвах. (Р.Іваничук) Носився бриг по морях латаючи паруси поновлюючи щогли і переходячи від дідів до онуків. Його й дельфін міг потопити вдаривши хвостом або упірнувши під корму. (Ю.Яновський) Дівчина мовчала передумуючи свою пригоду і відновлюючи почуття. (Ю.Яновський) Дрібні хатки під солом'яними дахами залишалися позаду, їх змінили кам'яні будинки криті гонтою і бляхою, муроване передмістя тіснішало, стискалося. (Р.Іваничук)

Вправа 174. Прочитайте речення, знайдіть звертання; визначте, якою формою вони виражені; поставте розділові знаки.

Сторонька моя Коханий мій краю Чого все замовкло в тобі заніміло? (Л.Українка) Ой ви сльози дрібні сльози Ви змиєте горе. (Т.Шевченко) Південний краю Як тепер далеко лежиш від мене ти! (Л.Українка) Кобзарю знаєш нелегка епоха оцей двадцятий невгамовний вік. (Л.Костенко) О мово рідна Їй гаряче віддав я серце недарма. Без мови рідної юначе й народу нашого нема. (В.Сосюра) Ой жалю мій жалю гіркий непомаду Упустив я голубочку та вже й не спіймаю. (І.Франко)

Вправа 175. Складіть речення за поданими схемами:

Підмет + присудок + додаток.

Означення + підмет + присудок + додаток.

Означення + підмет + присудок + обставина.

І підмет, *і* підмет, *і* підмет + присудок + обставина.

Означення, означення, означення + підмет + присудок + додаток.

Підмет + присудок, і присудок, і присудок.

Вправа 176. Визначте, якими членами речення є в наведених прикладах інфінітиви.

В першу мить його охопило бажання хутко причинити двері і піти назад. (А.Хорунжий) Дружити – значить бути старанним учнем у школі вимогливості. (В.Сухомлинський) Вона б ще жевріти могла, Та більше жевріть не схотіла... (О.Олесь) Чекає дощ зірватися щомиті. (Ліна Костенко) Видирається по стеблу глянути на світ крапчасте червоне сонечко. (Б.Антонечко-Давидович) Пахла чорна земля на пагорбах між заплавами – пахла весняною жагою родити і вмерлими травами... (Г.Тютюнник) Ти в темний сад виходиш З квітками говорити. (О.Олесь)

Вправа 177. Прочитайте речення. Знайдіть уточнюючі члени; визначте, який член уточнюється; поясніть розділові знаки.

Голоси чулися звідусіль з усіх кутків і закутків села – десятки жінок співали тут і там і кожен голос виводив своєї співалося відразу десятків пісень. (М.Рильський) Хата висока на дві половини і з двома ганками: один – на дорогу другий – в молоду посадку. (М.Прилуцький) Тут у цій хатці написано більшість моїх творів, переважно вони про Житомир і про його людей. (В.Шевчук) То як на вулиці під тином Ще молодий кобзар стояв І про невольника співав. (Т.Шевченко) За хвилину машина повернула на бруківку що вела до Десни до поромної переправи. (Ю.Мушкетик)

Вправа 178. Перепишіть речення, поставте, де треба, розділові знаки при вставних словах, словосполученнях і реченнях; поясніть пунктуацію.

На жаль у нас не прийнято писати культурних історій міста. (В.Шевчук) І звір на radoщах десь під Краївщиною знайшов він скотомогильник і тепер волочив для сім'ї ціле кінське стегно знехтував небезпекою забув про обережність – потягнув свою здобич на клич. (Ю.Букатевич) Рідна хата як водиться старшому братові зосталася. (П.Мирний) Може в нього серце болить за своєю дитиною. (М.Коцюбинський) Орфей до речі також був фракієць. (Л.Костенко) Диви димок за пагорбом! Напевно отам уже і є твоє село? (Л.Костенко)

Вправа 179. Зробіть розбір простого речення за схемою:

1. Загальна характеристика простого речення:

- а) за метою висловлювання (розповідне, питальне чи спонукальне);
- б) за емоційним забарвленням (окличне, неокличне);
- в) за складом граматичної основи (двоскладне чи односкладне);
- г) за наявністю чи відсутністю другорядних членів речення (поширене чи непоширене);
- д) за наявністю чи відсутністю ускладнювальних елементів (ускладнене чи неускладнене);
- е) повне чи неповне.

2. Визначення граматичної основи і її характеристика:

- а) форма підмета: проста чи складена;
- б) морфологічний аналіз підмета, якщо підмет простий (за схемою аналізу частин мови); вказати, якими частинами мови виражені компоненти, якщо підмет складений;
- в) тип присудка: простий дієслівний, складений дієслівний, складений іменний, складений прислівниковий, тричленний;

г) морфологічний аналіз присудка, якщо присудок простий; вказати, якими частинами мови виражені компоненти, якщо присудок складений.

3. Визначення і характеристика другорядних членів речення:

- а) означення: узгоджене чи неузгоджене;
- б) додаток: прямий чи непрямий;
- в) обставина (вид обставини).

Вправа 180. Мабуть, вам доводилося разом з друзями вихідного дня ходити на прогулянку до осіннього лісу. Опишіть цю мандрівку, поширюючи наведені речення. Використайте в творі-описі епітети, метафори, порівняння.

Надійшла осінь. Ми ходили до лісу. Листя почало сохнути. Світило сонечко. Хмаринки розповзлись. Бачили звірів. Ми повернулись.

Осінь. Вражаюча яскравість барв. Холоднішає. Впадуть сніги. Незабутнє враження залишилось.

Складне речення

Вправа 181. Прочитайте складносурядні речення; визначте, якими сполучниками поєднані їх частини; поясніть розділові знаки.

Під ногами в нас та під колесами тачки полускує мерзле, прибите інеєм листя, шурхотить тверда наїжачена трава, теж біла, з темним од морозу прозеленцем, а по хлівах та горищах по всьому селі співають півні – вже по-зимовому, хрипкувато. (Г.Тютюнник) Товар пішов у поле, птиця розбрелась по всіх усядах, і над хатою воцарилася правдива сільська тиша. (Б.Лепкий) Аж знов відтворилися ворота, і вийшла жінка з червоними від плачу очима. (Б.Лепкий) Швидко біжать поїзди степами, швидко пливуть кораблі морями, ще швидше ле-

тять літаки попід небесами, та найшвидше летить материне серце. (І.Багряний) Через гори високії, через води глибокії, через краї чужі несходимі мчить воно ластівкою, за синами шукаючи, їх виглядаючи, та й – повертається назад змучене, - нема. (І.Багряний)

Вправа 182. Прочитайте складнопідрядні речення, визначте, до всієї головної частини вони відносяться чи до якогось одного члена; з'ясуйте, на які питання відповідають підрядні речення і яким сполучником чи сполучним словом поєднуються з головною частиною; визначте вид підрядного речення.

Коли б перенести рушникову мелодію фарб і форм орнаменту на музику, то це була б та сама наша відома всьому світові чарівна пісня. (І.Гончар) Міряли ви її безмірні шляхи зелених та рівних степів, де ніщо не заброняє вашим очам вимірювати їх і вздовж, і вшир, і впоперек; де тільки високі могили нагадують вам про давнє життя людське, про бої та чвари. (П.Мирний) Не страхаючись смерті, орієць у житті сягнув таких небачених висот, які й нині не перевершені. (В.Войтович) З доісторичних часів меч Арея став символом безсмертя орійця, що передається у спадок від героя до героя уже не одну тисячу літ. (В.Войтович) Вільшанка кликала його, бо там були дружина й син, з якими він не бачився ось уже кілька років. (В.Кулаковський) Бентежний щем, від якого нило серце, викликав спомин про поліський хутірець у маєтностях Юрія Немирича, де він народився й виріс. (В.Кулаковський)

Вправа 183. Переробіть складні сполучникові речення на безсполучникові і поставте розділові знаки.

Люди вірили, що коли Остап Вишня скаже слово, то буде діло. (З газети) Так тісно, що ніде яблуку впасти. У лісі дзвеніли й лунали удари сокир, то будувались нові будівлі й заготовлялись дрова для кухні. (Ю.Збанацький) У неправди вік короткий, бо правда не дає їй довго жити. (Народна творчість)

Вправа 184. За поданими схемами складіть речення.

[...], який (...).

[...], а [..., (де ...) ...].

[...], і [...], і [...].

[...], що (...), де (...).

Вправа 185. У наведених простих і складних реченнях визначте присудки і схарактеризуйте їх.

Світ робиться сухий і прагматичний... Демографічні вулики гудуть, а стільники розтоптані й порожні. Життя – це божевільне ралі. Поет не буде ширмою для вбивць. Який був світ античний і готичний! Поети – це біографія народу, а в нього біографія важка. Оце і є той випадок єдиний, коли найважливіша мудрість – утекти. Я не люблю нещасних. Я щаслива. Моя свобода завжди при мені. Плакучі верби не могли журиться, такі були у іволг голоси! Що я хочу спитать у цієї сумної кравчині? (Із творів Ліни Костенко)

Вправа 186. У наведеному тексті підкресліть головні і другорядні члени речення, накресліть схеми складних речень.

Роса потягла з вологих трав густий дух вимороженої бодяги, в'ялої бугили і пожухлого мокрого сіна, що позалишалося в кущах по торішній косовиці...

І серед тих запахів Андрій ніяк не міг упізнати одного, що нагадував йому дитинство, пасьбу на купині з пляшкою холодного молока і крайцем хліба в торбині, перший вечір в Клавою отут, посеред лук, клечані святки в бабусиній хаті, примазаній ради празника і струшеній різучою осокою, - запах нагадував йому все життя, крім служби на морі.

Андрій перестав гребти, кілька разів глибоко вдихнув повітря, ширшаючи в грудях, і німів, немов прислухаючись до якогось тихого-тихого звуку.

Г.Тютюнник

Вправа 187. Наведені речення розберіть за членами, зробіть схеми складних речень.

Лишилось дуже мало росіян, які могли б прочитати тексти старослов'янськими літерами. Що ж до мови, якою говорили стародавні руси, то вона з часом усе більше йде в забуття. В усіх університетах світу студентів навчають, що ніби руський народ не мав писемності, поки їм не видумали алфавіту, і нібито слов'янської писемності до приходу християнства не існувало.

Проте Велесова книга свідчить протилежне.

Ця книга – набір дерев'яних дощечок, на яких невідомими літерами записані слов'янські тексти. Зміст написів дозволяє віднести їх до кінця дев'ятого століття, тобто до епохи, що передує приходу християнства у Київську Русь. Читаючи тексти, починаєш розуміти причини, з яких “цивілізовані” народи, що писали офіційну історію (греки, римляни, німці), завжди змальовували стародавніх слов'ян жорстокими безкультурними варварами, які билися і сварилися. (Б.Рєбіндер)

Вправа 188. Накресліть схеми речень складної синтаксичної конструкції, поставте розділові знаки.

Там де Лючка круто в'ється де хати в садах де носила мене мати в поле на руках там я знаю кожну стежку кожен камінець там узяв я пісню в серце із людських сердець. (Д.Павличко) І я живу пречистим сподіванням що та година визріє в теплі коси народи пострілом останнім оповістять про Мир на всій землі. (М.Ткач) Як добре те що смерті не боюсь я і не питаю чи тяжкий мій хрест. (В.Стус)

Вправа 189. Дайте відповіді на запитання:

1. Яке речення називається складним?
2. Які типи синтаксичного зв'язку існують у складному реченні?
3. Яке речення називається складносурядним?
4. Яке речення називається складнопідрядним?
5. Назвіть основні типи підрядних речень.
6. Яке речення називають складним безсполучниковим?
7. Що таке однорідна сурядність?
8. Яка супідрядність називається неоднорідною?
9. Що таке послідовна підрядність?
10. На які три основні різновиди поділяються складні синтаксичні конструкції?

Вправа 190. Зробіть синтаксичний аналіз складних речень за схемою:

Схема аналізу складносурядного речення.

1. Вказати тип речення.
2. Встановити частини складносурядного речення.
3. З'ясувати, якими сполучниками (єднальними, зіставним, протиставними чи розділовими) вони поєднуються.

4. Визначити семантично-синтаксичні відношення між частинами складносурядного речення.
5. Накреслити лінійну чи вертикальну схему речення.

Схема аналізу складнопідрядного речення.

1. Вказати тип речення.
2. Встановити головну і підрядну (підрядні) частини складнопідрядного речення.
3. Визначити вид підрядного (підрядних) речень.
4. З'ясувати, що пояснює підрядне (підрядні) речення: член у головному реченні чи головне речення в цілому.
5. Визначити, чим приєднується підрядне (підрядні) речення до головного: сполучником чи сполучним словом.
6. Якщо речення складнопідрядне з кількома підрядними, то вказати на характер підрядності (однорідна супідрядність, неоднорідна супідрядність, послідовна підрядність чи їх комбінація).
7. Накреслити лінійну або вертикальну схему речення.

Схема аналізу безсполучникового складного речення

1. Вказати тип речення.
2. Встановити частини безсполучникового складного речення.
3. З'ясувати, однорідні вони чи неоднорідні.
4. Визначити семантико-синтаксичні відношення між частинами безсполучникового складного речення.
5. Накреслити лінійну чи вертикальну схеми речення.

Схема аналізу складного речення з різними видами зв'язку.

1. Вказати тип речення.
2. Встановити, зі скількох частин складається складне речення.
3. З'ясувати, як ці частини пов'язані між собою.
4. Кожну частину розглянути окремо як просте або складне речення.
5. Накреслити лінійну чи вертикальну схему речення.

Стилістика

Вправа 191. В яких стилях і групах мовлення вживаються подані словосполучення? Згрупуйте їх. В якій комунікативній ситуації ви скористалися б поданими варіантами словосполучень?

Працювати наполегливо, працювати над собою; сильний вітер, сильний характер; срібна ложка, срібне волосся; справжня зима, справжня людина; стіна з бетону, любенько розмовляють, впевнена хода, люди доброї волі, запасний вихід, приїхав з півдня, почесне завдання, десяткові дробини, дзвінки приголосьні, умиті росою, космічні далі, залишитися з носом, сушити голову, суспільно корисна праця, світло сонця, родинне щастя, бажання невиситиме, гетьманська булава, гострий меч, фонди споживання, обов'язкові реквізити, технологічна лінія, фонд оплати.

Вправа 192. Перепишіть речення. Замість крапок вставте подані в дужках слова, поясніть свій вибір.

Нині загальний ... виробництва продукції значно зріс. Стало всім зрозуміло, що потрібні чани значно більшого ... (обсяг, об'єм). У клубі було багато... інструментів. Голос у нього несильний, але дуже приємний і ... (музичний, музикальний). Цілий день ... не відходив від верстата. Недаремно його в цеху вважають гарним ... (робітник, працівник).

Вправа 193. Назвіть основні типи мовлення; схарактеризуйте розповідь, з'ясуйте її композиційні особливості.

Вправа 194. Прочитайте і запишіть текст. Визначте стиль мовлення. Доведіть свою думку.

Зінько лежав нерухомо й дивився поперед себе. Його хата й садок були на горі, і звідси видно було замалим не все село. Біленькі хати з темними й жовтими солом'яними покрівлями визирали, весело всміхаючись, з невеличких садочків, що зеленіли мало не в кожному дворі, мов дівчата позаквітчувались та й повиходили на вулицю всім гуртом. Біля хаток де-не-де ворухилися люди, по дворах вештались, вулицею помалу йшли або сиділи під хатою, розмовляючи. За все вищі були великі верби гіллясті; вони широко порозкидалися вгорі і над хатками, і над тими садочками, зеленіючи ясно на блакитному небі.

Б.Грінченко

Вправа 195. У наведених реченнях знайдіть неправильне вживання слів, поясніть помилку.

Столяр передав школярам свій багатогранний прекрасний досвід. І.Карпенко-Карий дотепно використав куркуля Калитку у п'єсі “Сто тисяч”. Завтра у мене, значить, вільний день, захочу, значить, почитаю щось, захочу – на дачу, значить, поїду. Особливу роль у романі має образ Мазепи.

Вправа 196. Назвіть основні типи мовлення; схарактеризуйте опис, з'ясуйте його композиційні особливості. Опишіть пам'ятник, який ви добре знаєте, або вулицю, якою любите ходити.

Вправа 197. Перепишіть тексти; визначте, яким стилем вони написані. Доведіть свою думку.

1) Ромашка – рід рослин родини (складно)цвітних. (Одно) і (дво)річні трави з дуже розгалу(ж,дж)є(нн,

н)ими стеблами і пірчасто (розсіче(н,нн)ими) листками. (Най)поширеніші – ромашка лікарська, або аптечна, ромашка (без)язичкова, або запашна, з (зеленува-то)жовтими кошиками без язичкових квіток, і ромашка (не)запашна.

2)Ліна в захваті оглядає Тоню в дорожн(о,ьо)му спорядже(н,нн)і.

- Ти таки зважилась?

- А що? Літо пробуду в таборі, (по)муштрую діт-лашню, накупаюся в морі...

Вправа 198. Назвіть основні типи мовлення; схарактеризуйте роздум, з'ясуйте його композиційні особливості. Напишіть про цікавий випадок у вашому житті.

Вправа 199. Дайте відповіді на запитання:

1. Що вивчає описова стилістика?
2. Що вивчає функціональна стилістика?
3. Що розуміють під мовним стилем?
4. Схарактеризуйте особливості офіційно-ділового стилю.
5. Назвіть ознаки наукового стилю.
6. Які підстилі виділяються у науковому стилі? Схарактеризуйте їх.
7. Які ознаки властиві художньому стилю?
8. У чому виявляється характеристика публіцистичного стилю?
9. У чому полягає особливість розмовного стилю?

Вправа 200. Уявіть собі, що в неділю ваш клас іде в краєзнавчий музей. Вам потрібно: а)оголосити про екскурсію на виховній годині, б)сказати про неї своїм батькам. У якому випадку ви використаєте розмовний стиль, а в якому звернетесь до іншого стилю мовлення? Чим відрізняються висловлювання? Складіть обидва тексти.

Рекомендована література

Бондар О. Українська мова. Завдання для тематичного контролю знань. – Тернопіль: Навчальна книга – Богдан, 2001.

Блик О.П. Фонетика. Орфоепія. Графіка. Орфографія. – К.: Радянська школа, 1988.

Богдан М.М., Власенко В.В. Види фонетичного і синтаксичного розбору. – Житомир –1998.

Васильченко В. Диктант без проблем: Навчальний посібник для старшокласників та абітурієнтів. – К.: Видавництво А.С.К., 2004.

Власенко В.В. Збірник диктантів з орфографії української мови: Посібник для студентів-філологів і вчителів-словесників. – Житомир: поліграфічний центр Житомирського педагогічного університету, 2001.

Власенко В.В., Міненко Л.М. Збірник диктантів з пунктуації української мови. – Житомир, 1999.

Доленко М.Т., Дацюк І.І., Кашук А.Г. Сучасна українська мова. – К., 1987.

Гнатюк Л.П., Бас-Кононенко О.В. Українська мова: Навчальний посібник. – К.: Знання-Прес, 2002.

Голуб Н.Б., Остапенко Н.М. Дивосвіт: Дидактичні матеріали. – Черкаси: Брама, 1999.

Козачук Г.О. Українська мова для абітурієнтів: Навчальний посібник. – К.: Вища школа, 2001.

Козачук Г.О. Українська мова. Практикум. – К.: Вища школа. – 1993.

Кононенко П та ін. Українська мова. Посібник для вступників до вузів. – К.: Либідь, 1990.

Кочан І., Токарська А. Культура рідної мови. Збірник вправ і завдань. – Львів, 1996.

Культура української мови. Довідник (за ред. В.М.Русанівського). - К., 1992.

Ладоня І.О. Українська мова: Навчальний посібник. – К.: Вища школа, 2001.

Орфографічний словник української мови/ Уклад.: С.І.Головащук, М.М.Пещак, В.М.Русанівський, О.О.Тараненко. – К.: Довіра, 1999.

Орфографічний словник української мови. – К., 1994.

Плющ М.Я., Леута О.І., Гальона Н.П. СУЛМ. Збірник вправ. – К. – 1995.

Пилипенко Л.І., Сандулєєва О.Д. Живе слово: Розвиток мовлення. Тренувальні вправи, творчо-пошукові завдання, лінгвістичні ігри /за заг. ред. проф. А.П. Загнітка. – Донецьк: Центр підготовки абітурієнтів, 2001.

Плевницька А.П. Живе слово. Система уроків зв'язного мовлення. 10-11 класи /за заг.ред. проф. А.П.Загнітка. – Донецьк: Центр підготовки абітурієнтів, 2000.

Пономарів О. Стилїстика культури мовлення. – Львів, 1990.

Словник-довідник труднощів української мови. – К., 1992.

Сучасна українська літературна мова (за ред. М.Я.Плющ). – К.: Вища школа. – 2001.

Трубіцина В.Д. Українська мова: Дидактичні матеріали. Навчальний посібник для вчителів та учнів. За заг. ред. проф. А.П.Загнітка. – Донецьк: Центр підготовки абітурієнтів, 1999.

Український правопис (за ред. В. М. Русанівського). – К., 1999.

Шевчук С.В. Українська мова. Збірник диктантів. – К., 1999.

Ющук І.П. Практикум з правопису української мови. – К.: Освіта, 2002.

Наукове видання

Л.С.Шевцова

Українська мова
Дидактичні матеріали для абітурієнтів

**Ум. друк. арк. 4.5.
Наклад 300 прим.**

Віддруковано в редакційно-видавничому комплексі Житомирського державного університету імені Івана Франка